

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	7
KISALTMALAR TABLOSU	13
OSMANLI TÜRKÇESİNDE GEÇEN GRAMER TERİMLERİ.....	15
OSMANLI TÜRKÇESİ GENEL GRAMER TABLOSU.....	19
METİNLER TABLOSU	30
FARŞA FİİLLER TABLOSU.....	33
ALFABE VE ÇEVRIYAZI (TRANSKRİPSİYON).....	37
I. TÜRKÇE SÖZCÜK VE DİLBİLGİSİ AĞIRLIKLI METİNLER.....	40
II. FARŞA SÖZCÜK VE DİLBİLGİSİ AĞIRLIKLI METİNLER.....	180
III. ARAPÇA SÖZCÜK VE DİLBİLGİSİ AĞIRLIKLI METİNLER.....	338

ÖNSÖZ

Yaklaşık onbeş yıldır yürüttüğümüz Osmanlı Türkçesi derslerinde, öğrencilerin Osmanlı Türkçesi ile yazılmış metinleri okumakta zorlandıklarını gözlemledik. Eğitim süreci boyunca çeşitli yöntemleri denedik. Bunun sonucunda Osmanlı Türkçesini öğretirken karşılaştığımız en önemli sorunlardan birinin yöntem sorunu olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Elinizdeki bu kitap da Osmanlı Türkçesi metinlerini daha iyi okuyabilmek ve anlayabilmek amacıyla kendinden önceki kitaplardan farklı bir bakış açısıyla hazırlandı.

Osmanlı Türkçesini öğrenmede karşılaşılan en önemli engellerden biri dilbilgisi terimlerindeki ikiliktir. Söz konusu dilbilgisi terimleri Türkçe, Arapça ve Farsçanın dilbilgisi terimlerinin bütününden oluşur. Derslerde aynı kavram için birden fazla terim kullanılması öğrencilerin bu terimlerin karşılıklarını bulmaları için ayrı bir çaba sarf etmelerini gerektirir. Örnek olarak “ıştikak” ile “türetme” veya “terkip”, “izafet” ve “tamlama” aslında aynı anlama gelen terimlerdir. Bunun için kitabımızın başına Osmanlı Türkçesinde geçen dilbilgisi terimlerini açıklamalarıyla birlikte verdik. Bu sayede öğrenciler, anlamını bilmedikleri terimleri, “dilbilgisi terimler listesi”nden zaman zaman kontrol etmeleri yararlı olacaktır.

Mevcut uygulamalarda Osmanlı Türkçesi derslerinde Türkçeden sonra Arapça ve Farsça kurallar öğretilmektedir. Çalışmamızda Türkçe kurallardan sonra ağırlıklı olarak Farsça kelime ve gramer kurallarını içeren metinlere geçildi. Türk dili ve edebiyatı bölümü öğrencileri için gerekli olan edebî ve özellikle manzum metin örnekleridir. Manzum metinleri okurken doğal olarak en çok Farsça kelimelere ve kurallara ihtiyaç duyulur. Osmanlı Türkçesi içindeki Farsça unsurlar ise önek ve sonekler, birleşik sıfat ve kelime grupları olarak karşımıza çıkar. Farsça yalın kelimeler (örneğin *berg*, *behişt*, *gürg*, *pehlû*, *şüküft* ve *zenehdân*), Arapça kelimeler gibi, vezne bağlı olmadıkları için, okunuşlarını tek tek öğrenmemiz gerekir. Öğrenciler, Farsça önek ve sonekleri kolayca öğrenmektedir. Farsçanın pek çok önek ve soneki bir başka kelimeyle kalıplaşarak Türkçeye geç-

miştir (*bî-taraf, hâ-hoş, nâ-müsâit...*). Özellikle bu tür örneklerin metinlerde sık sık geçmesiyle öğrenciler, Farsça önek ve sonekleri kolayca öğrenebilmektedir. Osmanlı Türkçesindeki Farsça unsurların en önemli olanı, birleşik sıfat gruplarıdır. Bu bakımdan Farsçadaki sıfat yapma yollarını çok iyi öğrenmeli; özellikle fiillerden yapılan sıfat gruplarına dikkat etmeliyiz. Öğrencilerin Farsça fiilleri topluca görmeleri için kitabımızın başına Farsça Fiiller Tablosu hazırladık. Ayrıca her metnin içinde geçen Farsça sıfatların hangi fiillerden çıktığını yeni harfli ve eski harfli metinlerin arkasında küçük tablolar ile verdik. Ancak şunu da hatırlatmak zorundayız ki özellikler Servet-i Fünûn döneminde şairlerin hayallerine karşılık Farsça kelimelerden oluşturdukları alışılmadık sıfat grupları metinleri algılamamızı zorlaştırır. Örnek olarak *âlûde-i zilâl, fikret-zede-i hüzn, gam-nümûn, hayal-i ümid, lerze-i siyâh, meflûç bir sadâ, nâ-kâbil-i hitâb, sâat-i semen-fâm, sükûn-nümâ* ve *sükûn-fezâ, nihâl-i ümid* gibi ifadeler 19. yüzyıldan önceki edebî metinlerinde görülmez. Alışılmadık tabirleri okuyup algılamamanın yolu da benzer metinleri okumaktan geçmektedir. Farsça kelimelerin edebî metinlerdeki konumu böyleyken Arapça kelimelerin ve kuralların durumu nedir? Arapça kelimeleri okumak kelimenin veznini bilmeye bağlıdır. Arapça kelimelerde pek çok vezin bulunmaktadır. Bu vezinlerin tamamını akılda tutup veznin verdiği anlama göre kelimeyi ve metni anlamlandırmak gerekir. Bunun yerine Arapça farklı vezinlerin geçtiği metinleri süratle okuyarak bu vezinlere kulak alışkanlığı kazandırmak kitabımızın da yöntemidir. Aynı vezindeki kelimelerin metinlerde arka arkaya gelmesi halinde öğrencilerin daha sonra gelen aynı vezindeki kelimeleri okuma ve hatta anlam çıkarma isabetleri artmaktadır.

Osmanlı Türkçesi öğrenmede en önemli sorun metinlerin seçimidir. Biz metinleri seçerken, bu metinlerin Türk dili ve edebiyatı bölümlerinin eğitim-öğretim sürecinde yer almasına dikkat ettik ve seçtiğimiz metinleri de içlerindeki kelime kadrosu ve dilbilgisi kurallarının ağırlığına göre üçe ayırdık:

- I. Türkçe Sözcük ve Dilbilgisi Ağırlıklı Metinler,
- II. Farsça Sözcük ve Dilbilgisi Ağırlıklı Metinler,
- III. Arapça Sözcük ve Dilbilgisi Ağırlıklı Metinler.

Türkçe ağırlıklı bölümde, *Durûb-ı Emsâl-i Osmâniye I-II-III* metinlerini Hocam Prof. Dr. İsmail Parlatur-Prof. Dr. Nurullah Çetin'in

Şinasî Bütün Eserleri (Ankara 2005) adlı neşrinden Osmanlı Türkçesi içindeki Türkçe dilbilgisi kurallarını anlatmada uygun örnekleri bir araya getirdim. Aynı bakış açısıyla Prof. Dr. Şükrü Elçin'in *Maniler* (Ankara 1990) kitabından yararlanarak *Maniler I-II-III* metinlerini oluşturdum. Bu bölümdeki *Türkmen Kızı*, *Hoca Nasreddin'in Letâ'ifinden*, *Karagöz ve Masal -Anonim-* metinlerini G. Nemeth'in *Türkisches Lesebuch mit Glossar* (Berlin 1916) kitabından aldım. Seçilen metinlerden hareketle Osmanlı Türkçesi öğretirken halk edebiyatına ait halkın zihninde yer etmiş eserlerin Osmanlı Türkçesi eğitimi açısından son derece yararlı olduğunu dersler boyunca gözlemledik. Sonraki metinleri de modern edebiyata ait örneklerden seçtik. Bu sayede öğrencilerin sevdikleri yeni edebiyat metinlerini bir kez de Osmanlı Türkçesinden okumuş olmanın zevkini yaşayacakları umundayız. Farsça ağırlıkları metinleri ise yeni Türk edebiyatı tarihi derslerinde adı sık sık geçen Servet-i Fünun dönemine ait metinlerden seçtik. Bundan sonra da Divan edebiyatının ilk dönemine ait örneklerle yer verdik. Böylece eski edebiyat tarihine ait örnekleri de öğrenciler, bu metinlerdeki kelime ve gramer kadrosuyla daha rahat öğreneceklerdir. Divan edebiyatından aldığımız bazı parçaların seçiminde sevgilinin güzellik unsurlarını baştan sona işleyen metinler olmasını gözettik. Hoca Dehânî, Necâtî ve Bâkî'nin gazelleri, estetik yerine eğitim amacı ön planda tutularak seçilmiş metinlerdir. Arapça ağırlıklı bölümde ise daha çok edebiyat teorisiyle ilgili metinler sıralanıyor. Metinlerden ilk ikisi *Mü'ellif-i Kâmûs Fîrûz-âbâdî* ve *Tezkîretü's-şu'arâ* kelime kadrosu ve sayısı bakımından zor metinlerdir. Öğrencilerin temel bilgilerin üzerine çıkarak kendilerini ilerletmeleri için gerekli malzemeyle yoğun olarak buluşmalarını sağlamak için bu metinlere bölümün başında yer verdik. Bu metinlerin kelimelerini ezberleyen ve gramerini öğrenen öğrenciler, sonraki metinleri daha rahat çözeceklerdir. Manzum metinlerin başına, önemini hatırlatmak üzere vezinlerini yazdık. Ayrıca metnin altına koyduğumuz ilk dipnotta metnin ve müellifinin edebiyat tarihindeki yerini ve önemini anlatan bilgiler verdik.

Metinlerdeki imlâ farklılıklarını en aza indirmek maksadıyla tarayarak aktarmak yerine bilgisayarda yazdık. Karşılıklı sayfalara dizilen eski ve yeni yazılı metinlerin altına metinde öğrenilmesi gereken kelimelerin anlamlarını yine hem eski yazılı hem de yeni yazılı olarak açıkladık. Aslında metinlerin sözlüklerini çıkarma anlamına

gelebilecek bu çalışma sayesinde öğrenciler metinleri çözebilmek için sözlükte kelime aramakla kaybedecekleri zamanı metni anlamak için harcayacaklardır. Seçilen metinlerden “Yeni Lisân” 186, “Fecr-i Âtî Encümen-i Edebîsi Beyân-Nâmesi” 140, “Şiir Hakkında Bazı Mülâhazalar” 160, “Yakacık’ta Akşamdan Sonra Bir Mezârlık Âlemi” 170 kadar dipnot yani bilinmesi gereken kelime içermektedir. Sadece dört metni günümüz Türkçesine aktarmak için gerekli 500’den fazla kelimeyi sözlükten bularak metne yerleştirmek de kolay olmasa gerek. Öğrencilerin üç metin için 500 kez sözlüğe bakmalarındansa hazırladığımız dipnotlarla metni anlama faaliyetlerine yoğunlaşmalarının daha yararlı olacağını düşünüyoruz. Şunun bilinmesinde yarar var ki Osmanlı Türkçesi ile yazılmış metinleri okumak ve ilerlemek isteyenlerin nasıl ki Ömer Seyfettin’in *Yeni Lisân* makalesini anlamak için 200 kadar kelime bilmelerine ihtiyaç varsa Osmanlı Türkçesi ile yazılmış diğer metinleri çözmede başlangıç düzeyi için, en az 200-300 kelimeyi okuyup anlamını hatırlamaları gerekecektir. Metinleri anlamadan sadece yeni yazıya aktarmak metni okuyanlara hiçbir ilerleme kazandırmaz. Kısacası kelime ezberi yapmadan sürekli aynı düzeydeki metinleri okumak ve yazmak orta ve ileri düzeydeki Osmanlı Türkçesi metinlerini anlamayı kolaylaştırılmaz; sadece yüzünden okumalara sürat verir.

Eski ve yeni yazılı metinlerin sonuna metnin yer aldığı bölüme uygun olarak dilbilgisi açıklamaları ve bu açıklamaların metinden alınmış örneklerini küçük tablolar halinde verdik. Bu tabloların sol tarafında dilbilgisi konusunun numarası yer almaktadır. Öğrenciler, konuların *Genel Gramer Tablosu* içindeki yerini ve sırasını öğrenmek için Önsöz’den sonra gelen Türkçe, Farsça ve Arapça dilbilgisi kurallarının tamamını içinde barındıran *Genel Gramer Tablosu’na* bakabilirler. Böylelikle öğrenciler, hocalarının da yardımıyla süratle 60 metni zihinlerinden geçirerek okuyup anlayacaklardır. Öğrencilerin okunacak metne önceden hazırlanarak kelimeleri öğrenmeye çalışmaları ve metni günümüz Türkçesine çevirmeleri derslerin daha etkili geçmesini sağlayacaktır. Bu süreç benzer metinler için de kolay okuma ve metni anlayıp çevirme alışkanlığı kazandıracaktır. Osmanlıca eğitiminde seçtiğimiz yöntemden dolayı da kitabımıza *Osmanlı Türkçesi Okuma Kitabı* adını verdik.

Öğrencilerin Osmanlı Türkçesini ne kadar öğrendiklerini tespit etmek de ayrıca önem taşıyor. Osmanlı Türkçesi bilgisini ölçmek aşa-

ğdaki beş kabiliyetin ne derece geliştiğini kontrol etmekle mümkündür. Bunlar şöyle sıralanabilir.

- I. Okuma
- II. Yazma
- III. Gramer bilgisi
- IV. Kelimelerin metindeki anlamlarını bilip metne yerleştirebilme kabiliyeti.
- V. Anlama ve algılama.

Bunlardan biri veya ikisinin eksik olması halinde Osmanlı Türkçesi bilgisi daima eksik kalacaktır.

Metinleri bilgisayarda yazarken en çok karşılaştığımız problem, aynı kelimelerin farklı imlâlarla yazılmaları olmuştur. Özellikle Eski Anadolu Türkçesi ve XIX. Yüzyıl Osmanlı Türkçesi imlâsındaki ikili yazım tutumları için şöyle bir yol izledik: Metinlerde “berü”, “beri”; “toğmak”, “doğmak”; “gice”, “gece”; “gügeği”; “güveyi”; “gügercin”, “güvercin”; “kavgu”; “kaygı”, “dürlü”, “türlü” ve “yigirmi”, “yirmi” gibi iki ayrı biçimde yazılan Türkçe kelimelerden birincilerini tercih ettik. Kelimenin bir başka yazımı varsa onu da dipnotta belirtmeye özen gösterdik. Buna rağmen aynı yüzyıl metinlerinde bile aynı kelimenin farklı imlâları ile karşılaşmak mümkündür. Örneğin Yahyâ Kemâl Beyatlı’nın *Itrî* adlı manzumesinde, geleneksel imlâsı “yigirmi” olan kelime, vezin gereği “yirmi” yazılmak ve okunmak zorundadır.

*Belki binden ziyâde bestesini,
Bize mîrâsı kaldı yirmi eser.*

Bu örneğin aksine olarak Recâ’îzâde Mahmût Ekrem’in *Kitâbe-i Seng-i Mezâr* şiirinde vezin zarureti bu kelimeyi geleneksel imla ile “yigirmi” şeklinde yazıp okumayı gerektirmektedir.

*Yigirmi üç yaşına varmadan zavâllı çocuk
Kuvâ-yı cismi bile bulmadan nisâb yazık*

Osmanlı Türkçesi Okuma Kitabı bir yıl içerisinde 4 baskıya ulaştı. 5. ve 6. baskıda meslektaşlarımızdan gelen istek üzerine kitabın hem içeriğinde hem de şeklinde bir takım değişikliklere gittik. Bu çerçevede üniversitelerin müfredatına uygun olarak kimi metinlerin yerlerini değiştirirken kimi metinleri de tamamen kitaptan çıkardık.

Ayrıca eski ve yeni yazı tipinde değişikliğe gittik. Özellikle Arap harfli metinlerde kullanılan yazı tipinin Osmanlıca basılı metinlerin harf karakterleriyle uyumlu olmasına özen gösterdik.

Kitabın bu baskısında *El Yazması Örnekleri*'ni çıkardık. Bu bölüm Mehmet Âkif'in *İstiklâl Marşı*, *Terkibbend -Ziya Paşa-*, bir şiir mecmuası, *Har-nâme -Şeyhî Yûsuf Sinâne'd-dîn-*, *Gazel -Bâkî-*, mezar taşı örnekleri ile Dede Korkut metninden oluşmakta idi. El yazması örnekleri için önceki baskılara bakılabilir.

Osmanlı Türkçesi Okuma Kitabı'nın metinler bölümü için yöntem olarak Arakel-Muallim Nâcî'nin *Talimî Kıraat* (İstanbul 1310), Mehmet Atâ'nın *İzahlı Kıraat*, (İstanbul 1334), Prof. Dr. Kenan Akyüz'ün *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi* (İstanbul 1953), Prof. Dr. Önder Göçgün'in *Eski ve Yeni Harflerle Yeni Türk Edebiyatı Metinleri* (Konya 1987) adlı eserlerinden; *Osmanlı Türkçesi Hakkında İlk Bilgiler* bölümünü hazırlarken Mihrî'nin *Muhtasar Sarf-ı Osmanî* (Dersaadet 1327) adlı eserinden yararlandım. Farsça ve Arapça dilbilgisine ait bilgileri hazırlarken Ahmet Cevdet'in *Lisân-ı Osmânî Sarf ve Nahv* (İstanbul 1328), Mehmet Rifat'ın *Hâce-i Lisân-ı Osmânî* (İstanbul 1311) adlı eserlerinden ve Hocam Prof. Dr. İsmail Ünver'in lisans derslerinde tuttuğum notlarından yararlandım. *Okuma Kitabı*'nı hazırlamayı planlarken elindeki sarf, nahiv ve kıraat kitaplarını veren sahaf Dr. Sadık Erdağ'ya teşekkür ederim. Bilimsel çalışmalarda farklı bakış açlarına önem veren ve destekleyen Hocam Prof. Dr. Mustafa İsen'e teşekkür ederim. Kitabın baskıya yetişmesi için hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan değerli öğrencilerim Mehmet Gürbüz, İncinur Atik Gürbüz ve İsa Sarı ile tashih işlerini yüksünmeden yapan Saliha Aydoğan'ın emeklerini burada anmak isterim.

İ. Hakkı Aksoyak